

M Ü S L Ü M A N S O S Y A L İ S T L E R

Bir Kurtuluş Teolojisi Olarak İslam

Ertuğrul CESUR

eski
rehl
YAYINLARI

Eskiyeni Yayınları: 33

MÜSLÜMAN SOSYALİSTLER
Bir Kurtuluş Teolojisi Olarak İslam

Ertuğrul CESUR

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika no:13178)

Kapak & Mizanpaj
FCR

Baskı & Cilt
SÖZKESEN MATBAACILIK TİC. LTD. ŞTİ.
İvogsan 1518 Sk. Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40
Tel: (0312) 395 21 10 Yenimahalle/ANKARA

1. Baskı: Ocak 2017

ISBN: 978-605-5978-33-49

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No:14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0 312) 310 08 60 – Fax: (0 312) 311 47 89
web: www.eskiyeni.org • e-mail: fcr@fcr.com.tr

M Ü S L Ü M A N S O S Y A L İ S T L E R

Bir Kurtuluş Teolojisi Olarak İslam

Ertuğrul CESUR

Ankara-2017

Ya bir yol bulacađız,

Ya da bir yol açacađız...!

HANNİBAL

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	11
ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	17
1. KOMÜNLERİN DOĞUŞU VE SAĞ'DAN SOL'A ZİHNİYET DÖNÜŞÜ- MÜ	19
1.1. Milli Monarşiler ve 1789 Burjuva İhtilali	26
2. KAPİTALİZM VE İŞÇİ SINIFININ DOĞUŞU	28
2.1. 1830 Burjuva İhtilalleri	29
2.2. 1848 İhtilalleri ve Çartist Hareket	31
2.3. 19. yy.da Komünizm ve Sosyalizm	34
2.3.1. <i>Komünizm</i>	34
2.3.2. <i>Sosyalizm</i>	36
2.4. 1871 Paris Komünü	39
3. NASYONAL VE ENTERNASYONAL SOSYALİZM	40
4. SOSYALİZM VE LİBERALİZM ARASINDA DEMOKRASİ	44

I. BÖLÜM

SOSYALİZMİN OSMANLI'YA İNTİKALİ

1. DOĞU-BATI FARKLILAŞMASI VE ATÜT TARTIŞMALARI	49
1. 1. Feodalite ve Asya'dan Kopan Avrupa	49
1. 2. Değişmeyen Sistemin Çöküşü ve Sömürgeleşme	58
2. MÜSLÜMAN OSMANLI AYDINLARI VE ERKEN DÖNEM SOS- YALİZM TARTIŞMALARI	63
2. 1. Sosyalizmin Osmanlıcası: "İştirakçilik"	63
2. 2. 1871 Paris Komünü ve Osmanlı Aydınları	66
2. 3. "Sosyalizm İyi, Komünizm Kötü"	69
2. 4. Cezayir'in Sömürgeleştirilmesi ve Paris Komünü	70
3. TANZİMAT SOSYALİZMİ: GAYRİMÜSLİMLER VE SOL-BATICILIK 72	
3. 1. Komprador Burjuvaziden Sosyalizme Gayrimüslim Tebaa	72
3. 2. Müslüman Tebaada Sosyalizme Yöneliş	75
3. 3. İştirakçi Hilmi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası	76
3. 4. Afgani ve Sosyalizm	78
4. İTTİHAT-TERAKKİ VE KORPORATİZM	82

II. BÖLÜM

1917 BOLŞEVİK İHTİLALİ, RUSYA MÜSLÜMANLARI VE TÜRKİYE

1. İHTİLAL ÖNCESİ RUSYA.....	87
1.1. Bir Asya Despotizmi Olarak Rusya	87
1.2. Narodnizm'den Marksizm'e Devrimci Muhalefet ve Sovyetler.....	88
2. İHTİLAL VE BATI.....	90
2.1. I. Dünya Savaşı ve Çar'ın Sonu	90
2.2. 1918-1922 Rus İç Savaşı.....	92
2.3. Bolşevizm Karşısında Avrupa Solu	93
2.4. Marks'ın Antiemperyalist Yorumu: Leninizm	95
3. İHTİLAL, EMPERYALİZM VE RUSYA MÜSLÜMANLARI	98
3.1. Modern Düşünceye Açılan Kapı: Ceditçilik	100
3.2. 1905 Devrimi ve Müslümanların Örgütlenme Faaliyetleri	102
3.2.1. <i>Vahidov ve Müslüman Sosyalist Komitesi</i>	103
3.2.2. <i>Galiyev ve Müslümanlar İçin Sosyalizm</i>	106
3.2.3. <i>Muhafazakârların Bağımsızlık Arayışı ve Bolşevikler</i> .	108
3.2.4. <i>Müslüman Sosyalistler ve İdil-Ural Cumhuriyeti</i>	113
3.2.5. <i>Mustafa Suphi Vakfı</i>	116
3.3. Bolşeviklerle İlişkiler Bozuluyor.....	118
3.4. Bolşevik İhtilali ve Kafkaslar	120
4. SOSYALİZM TÜRKİYE'DE	122
4.1. Devrimin İstanbul'daki Yankısı	122
4.2. Anadolu Direnişine Bolşevik Destek	137
4.3. Türkiye'de İngiliz-Rus Rekabeti ve Yansımaları.....	128
4.3.1. <i>Kars İslam Şûrası</i>	128
4.3.2. <i>Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF)</i>	132
4.3.3. <i>Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)</i>	133
4.3.4. <i>Mustafa Kemal, Karakol Cemiyeti ve Bolşevikler</i>	134
5. ANADOLU'DA DOLAŞAN HAYALET: YEŞİL ORDU	140
5.1. Enver Paşa, HŞF ve Şûra Hükümetleri	140
5.2. İlk "Yeşil Kuşak" Projesi: Kafkas Seddi	141
5.3. Efsaneden Gerçeğe Yeşil Ordu	143
5.3.1. <i>Anadolu'da Bolşevik Faaliyetleri ve Çerkez Ethem</i> ...	145
5.3.2. <i>Bolşevikler Lehinde - Aleyhinde Fetvalar ve Basın</i> ...	147

5.4. Bakü Kurultayı ve Sonrası.....	153
5.5 Türkiye Komünist Partisi (TKP-Bakü).....	155
5.6 İngilizler ve Bolşevikler Arasında Mustafa Kemal	155
5.7. Anadolu'da Sıcak Savaş'tan Soğuk Savaş'a.....	158
5.7.1. Resmi Türkiye Komünist Partisi (TKP-Resmi)	158
5.7.2. Halk İştirâkiyûn Fırkası (THİF)	159
6. REELPOLİTİĞİN ZAFERİ VE TASFİYELER	160
6.1. Çerkez Ethem'in Tasfiyesi	161
6.2. Mustafa Suphi'nin Tasfiyesi	162
6.3. THİF'nin Tasfiyesi	163
6.4. Enver Paşa'nın Tasfiyesi	163
6.5. Galiyev'in Tasfiyesi	168
7. BATI VE MUHAFAZAKARLIK KISKACINDA KEMALİZM	169
7.1. Seküler Sol: Tanzimat Sosyalizmine Dönüş.....	171
7.2. Kemalizm'e Sosyalist Ruh	173
8. SOĞUK SAVAŞ'TA İSLAM-SOSYALİZM TARTIŞMALARI.....	176
8.1. Kerim Sadi: Türkiye'nin Plehanov'u.....	176
8.2. Yeni Dünya Düzeni ve Çok Partili Hayat	177
8.3. Hikmet Kıvılcımlı: İslam'a Marksist Bakış.....	179
8.4. 27 Mayıs, Yön ve "İslam Sosyalizmi" Tartışması.....	183
8.4.1. Garaudy Tartışması ve İslam Sosyalizmi Kitabı.....	189
8.4.2. Garaudy Ne Demişti?	192
8.5. Hilmi Özgen: Sosyalizm ve Komprador Gayrimüslimler	196
8.6. Nurettin Topçu: Hareket Dergisi ve Anadolu Sosyalizmi	199
8.7. Kemal Tahir: Osmanlı ve ATÜT Tartışmaları.....	204
8.8. Cemil Meriç: Müslüman Sosyalistlerin Dilemması	207
8.9. Erbakan: "Yeşil Komünizm"	209

III. BÖLÜM

İRAN VE ARAP DÜNYASINDA SOSYALİZM

1. İRAN	215
1. 1. 19. yüzyılda İran	215
1.1.1. Modernleşme ve Ulemanın Rolü	215
1. 2. Bolşevik İhtilali ve İran	218
1. 2. 1. Bolşevizm Rüzgârı İran'da	218
1. 2. 2. Gilan Şûra Hükümeti	220

1. 2. 3. Şah Rıza ve Batıcı Modernleşme.....	221
1. 3. Soğuk Savaş Yıllarında İran.....	222
1. 3. 1. Muhalefet, Din ve Sosyalizm.....	222
1. 3. 2. Ulusal Cephe İktidarı ve Sol İttifak.....	224
1. 4. Ali Şeriati ve İslam Sosyalizmi.....	227
1. 4. 1. Monarşi, Molla ve Marks Arasında Şeriati.....	227
1. 4. 2. Şeriati ve Sosyalizm.....	229
1. 4. 2. 1. Ne İdealizm Ne Materyalizm: Praksis.....	230
1. 4. 2. 2. İnkılâpçı ve Sosyal Adaletçi: Ebû Zer.....	234
1. 4. 2. 3. Kıst ve Adalet.....	235
2. ARAP SOSYALİZMİ.....	237
2. 1. Mısır.....	237
2. 1. 1. Sosyalizm Arap Dünyasında.....	238
2. 1. 2. Bolşevik İhtilali Sonrası Arap Sosyalizmi.....	238
2. 1. 3. 1936 Antlaşması.....	242
2. 1. 4. Nâsır ve Hür Subaylar İhtilali.....	244
2. 1. 4. 1. Nâsır ve Müslüman Kardeşler.....	247
2. 1. 4. 2. Bandung Konferansı.....	249
2. 1. 4. 3. Altı Gün Savaşı ve Nâsır'ın Sonu.....	253
2. 1. 5. Hasan Hanefi: İslami Sol.....	255
2. 2. Suriye ve Irak.....	259
2.2.1. Baas: Emperyalizme Karşı Milliyetçi Sosyalizm.....	259
2.2.2. Mustafa Sıbai ve İslami Sosyalizm Kitabı.....	265
2.2.2.1. İslami İlkelere Göre Devletçilik.....	266
2.2.2.2. Ticaret ve Tefecilik Arasında İslam.....	268
SONUÇ.....	271
KAYNAKÇA.....	279

KISALTMALAR

AAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Akt.	: Aktaran
ATÜT	: Asya Tipi Üretim Tarzı
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BFS	: Bilim, Felsefe, Sanat
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DKDTA	: Devrimler ve Karşı Devrimler Tarihi Ansiklope- disi
DÜHFD	: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
FÜSBD	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Gen. Yön.	: Genel Yönetmen
Haz.	: Hazırlayan
h-ş	: Hicri-Şemsi Takvim
HŞF	: Halk Şûraları Fırkası
Hz.	: Hazreti
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İİCİ	: İslâm İhtilal Cemiyetleri İttihadı
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
KD	: Kadet (Rus Anayasal Demokrasi Partisi)
KUTV	: Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi
Lat.	: Latince
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı

MMF	: Milli Meşrutiyet Fırkası
Mtb.	: Matbaası
MTSD	: Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce
MUSKOM	: İç Rusya ve Sibirya Müslüman İşleri Merkez Komiserliği
NARKOMAC	: Uluslar Halk Komiserliği
OSF	: Osmanlı Sosyalist Fırkası
ö.	: Ölümü
Ör.	: Örneğin
RSDİP	: Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi
S.	: Sayı.
s.	: sayfa
SOVNARKOM	: Halk Komiserleri Sovyeti
SSİF	: Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu
STMA	: Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDTE	: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
THİF	: Halk İştirakiyyun Fırkası
TİÇF	: Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası
TİÇSF	: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSF	: Türkiye Sosyalist Fırkası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UDK	: Ulusal Dergisi Kitaplığı
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire
Yay.	: Yayınevi

ÖN SÖZ

I. Dünya Savaşı sırasında Bolşevik İhtilali (1917) patlak verince “komünizm tehlikesi” ile karşı karşıya kalan küresel sermaye baronları, savaşın temel nedeni olan dünyayı paylaşım planlarından önemli tavizler vermek, en azından bir kısmını ileri tarihlere ertelemek zorunda kalmışlardı. 1991’de Sovyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmasıyla yeni bir *paylaşım planı* hızla uygulamaya kondu. O yıllarda *Tarihin Sonu*’nu ilan ederek ulus-devletlere tehditler savuran Francis Fukuyama “Batı sermaye sisteminin kesin zaferi kazandığını, tüm dünyanın buna boyun eğmesi gerektiğini, direnenlerin ezileceğini” açık sözlülükle dile getirirken, *Medeniyetler Çatışması* ile ortaya çıkan Samuel Huntington da bunun nasıl olacağını ipuçlarını veriyordu. Bu tezler aslında, “küresel şirketlerin ulus-devletlere savaş ilanı” anlamına geliyordu. Ancak başta yüzlerce yıllık uykusundan uyanan Çin ve yeniden toparlanan Rusya olmak üzere Soğuk Savaş süresince Batı sisteminin nüfuz edemediği pek çok ülkenin hiç de bu tehditlere boyun eğme niyeti yoktu. Üstelik bu küresel baronların kendi aralarında da derin anlaşmazlıklar yaşandığı, ABD’deki karşılıklı ifşaat ve komplolar, İsrail ve İngiltere arasındaki çatışma gibi gelişmelerle açıkça görüldü.

Fakat Müslüman dünyasında yüz yılı aşkın bir süredir sözde anti Batıcılığın şampiyonluğunu yapan, ulus-devletlerin modernist politikalarına karşı yürüttükleri

ajitasyonla varlık bulan dini-siyasi oluşumlar, bu yeni dönemde Batı karşıtlığı şöyle dursun, yazılan senaryoda kendilerine biçilen rolü benimsemekte hiçbir zorluk çekmediler ve kısa zamanda oyundaki yerlerini aldılar. Bu oluşumlar Soğuk Savaş süreci fırsatını değerlendirerek İslam kültürü içinden değil 21. yüzyılın taleplerine cevap verecek bir teori geliştirmek, kökleri 18. yüzyıl sömürgeci aklına uzanan “kontra teolojileri” (vahhabizm /selefizm ve mesiyanic tarikatlar) bile çözümlenmekten aciz kaldılar. Hatta sonunda yeni rollerinin de bir gereği olarak buralara eklemelendiler. Böylece geçtiğimiz yüz yıl boyunca çok dar çevrelerde de olsa *yapılan sosyal bilimler* okumaları ve üretilen nispeten “modern dil” de hızla terk edilerek, hayatı yeniden “fıkıh” penceresinden okuyan bir bedevi dile rüçü edildi. Görüldü ki özünde bir özgürlük felsefesi barındırmayan bu oluşumların Batı karşıtlığı da bir antiemperyalizm değil, bir antimodernizm; zamanın akışına, hayatın tekâmülüne direnç gösterme ve entegrizmden ibarettir.

İşin doğrusu; yaklaşık beş asırlık bir geçmişten beri modernitesini yaratmış, kültürü, sanatı, siyaseti, ekonomiyi dünyayı belirler hâle gelmiş Batı’yı tanımadan bu çağa hitap edilemezdi ve küresel güçler arasında savrulmak, bir enstrüman durumuna düşmek kaçınılmazdı. Öyle görünüyor ki hâlâ skolastik ile malul, sosyal bilimler formasyonundan uzak, çırpındıkça batan Müslüman aklın bu sefalet hâlinden kurtulması kolay olmayacak, bu cehalet ve bedevi inadın bedeli olarak gittikçe daha ağır faturalar ödenmek zorunda kalınacaktır.

Adına ister “dinde reformculuk” densin, isterse “ıslah”; Müslümanların en az iki yüz yılı aşkın süredir doğrudan sonuçlarına maruz kaldıkları hâlde görmezden geldikleri, kulaklarını tıkadıkları Batı modernleşmesi karşısındaki yetersizlikleriyle yüzleşmeleri ve kendi modernitelerini inşa yönünde bir çaba içine girmeleri artık bir zorunluluktur. İslam dâhil, modernite öncesinin koz-

molojisi en az Kopernik'ten (1543) beri yaşanan ilerlemeyle çoktan çökmüştür. İlahiyatlarda okutulan, camilerde vaaz edilen teolojimizin evrenbilimsel (kozmozolojik) - felsefi altyapısı boşalmıştır. Tefsir, hadis, fıkıh kitaplarındaki bin bir gece masallarından ibaret malumatı köylü kurnazlığı, el çabukluğu ve hile-i şeriyeye yöntemleriyle bu çağa uydurmak ancak zaman kaybı ve kendini gülünç duruma düşürmektir. Müslümanların sosyal bilimler di- liyle yeni bir din okumasına gitmeleri, bunun için de hâlâ neredeyse tek modernlik olan Batıyı, kültür ve tarihini tanımaları bir zarurettir.

Fakat Batı'yı tanımak da öyle zannedildiği kadar kolay bir iş değildir ve bir yöntem ve eleştirel düşünce gerektirecektir. İşte bu noktada kitabımızın konusunu teşkil eden *sosyalizm* 19. yüzyıldan başlayarak kendi tarihsel-toplumsal anlamının ötesinde Müslümanlar için de özel bir önem ifade etmektedir. Sosyalizm; Batı düşüncesi, siyaseti ve uluslararası ilişkileri bakımından bize "muhalif" bir sistematik sunmakta, *analitik* bir Batı okuması (Oksidentalizm) imkânı vermektedir. Hatta en uç ihtilalci yorumu Marksizm, Batı sisteminden tam bir "kopuş", yeni bir çağ başlatma iddiasındadır. Dolayısıyla sosyalizmi tanımak, düşmanımızın en yakın düşmanını tanımaktır. Bu tespit de bize değil, geçtiğimiz yüzyılın İslamcı aydınlarına aittir. "Marksist" hareketler bir yana; 2017'de üzerinden tam yüz yıl geçecek olan *Bolşevik İhtilaliyle* kurulan diyalogdan başlayarak sosyalizmin İslam dünyasına gerçekçi etkisi işte bu espriden hareketle aslında bizzat dönemin İslamcılarının eliyle olmuştur.

Ertuğrul CESUR
Muş, 2016